

Obsceniškosios lietuvių paremijos: užrašymo ir skelbimo ypatumai

MARTYNAS VINGRYS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

martving@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7748-5718>

SANTRAUKA. Straipsnyje analizuojamos nešvankaus pobūdžio paremijos, gilinamasi į jų pateikimo, fiksavimo ir publikavimo niuansus, be to, siekiama atskleisti visuomenės ir mokslininkų požiūrį į nešvankiąją liaudies kūrybą, daugiausia susitelkiant į tarpukarį. Remiantis archyvine medžiaga ir tarpukario periodikoje skelbtais straipsniais, empirinio pobūdžio tyrime į nešvankiąsias paremijas žvelgiama iš skirtingų perspektyvų: tautosakos pateikėjų, medžiagos rinkėjų ir folkloro tyrėjų.

Obsceniškųjų paremių analizė, kai kurie šios riboto viešumo tautosakos vartosenos aspektai, jos rinkimo ir skelbimo istorija leido iš naujo persvarstyti obsceniškos liaudies kūrybos keliamus probleminius klausimus, pastebėti požiūrio į ją kaitos ženklus šiuolaikinėje folkloristikoje. Išryškėja, kad reikšmingą posūkį tokios tautosakos rinkimo procesui padarė XX a. 3-iajame dešimtmetyje pradėti leisti tautosakos rinkimo vadovai: juose buvo akcentuojama, jog įvairi liaudies kūryba verta būti užrašyta neatsižvelgiant į jos padarumo lygį. Be to, medžiagos rinkėjai skatinti fiksuoti ne tik paremijas, bet ir visą kitą informaciją, susijusią su užrašomuoju tekstu. Pateikėjų ir tautosakos užrašytojų pastabos bei komentarai – itin svarbi ir bene vienintelė informacija aiškinantis obsceniškų paremių vartojimo aplinkybes.

Akivaizdu, jog, keičiantis vyraujančiai ideologijai, kito ir cenzūros pobūdis, buvo brėžiamos vis kitos moralumo ir amoralumo ribos. Pavyzdžiui, tam tikri XIX a. viduryje nederamais laikyti paremių tekstai, perspausdinami XX a. pradžioje, cenzūrai neužkliūva. Kita vertus, XX a. pirmoje pusėje cenzūruojami jau kiti žodžiai, kurie XIX a. nebuvo laikomi netinkamais. Aiškaus sutarimo, kaip elgtis su obsceniška tautosaka, iki šiol nėra, nors laikui bėgant tautosakos tyrėjų požiūris krypta mokslinio objektyvumo link. Šią požiūrio kaitą iliustruoja sisteminiis sąvadas *Lietuvių patarlės ir priežodžiai*: jo paskutiniuose tomuose (priešingai nei pirmuose) skelbiami ir obsceniškieji paremių variantai.

RAKTAŽODŽIAI: obsceniška tautosaka, paremijos, patarlių skelbimas, V. Krėvė, S. Daukantas, cenzūra.

Lithuanian Obscene Preamias: Peculiarities of Recording and Publication

ABSTRACT. The article deals with obscene preamias in terms of their usage, recording and publication; besides, the prevailing interwar attitude of the society and scholars towards these obscene folklore pieces is also revealed. This empiric study is based on archived materials

and articles from interwar periodicals; it strives to reveal several different perspectives, i. e. those of folklore bearers, collectors and researchers. The analysis of the obscene paremias, including certain aspects of using this limitedly public kind of folklore, the history of its collection and publication enabled re-consideration of problematic questions raised by the obscene folk compositions and noting the changing attitude towards this kind of folklore in the nowadays folkloristics. Apparently, the most significant turn in the process of collecting was affected by the guides for folklore collecting published since the 1920s, since they emphasized that various kinds of folklore were worth recording, regardless of their ethical merits. Besides, the folklore collectors were encouraged to record not only the texts of the paremias, but also all the subsidiary information, related to the recorded variants. Observations and commentaries by informants and recorders constitute the very important and nearly the only available materials elucidating the situations of using the obscene paremias.

Obviously, changes in the prevailing ideology resulted in shifting character of censoring, along with altered boundaries of morality. For instance, certain paremias considered immoral in the middle of the 19th century, were not censored when reprinted in the beginning of the 20th century. On the other hand, certain words that were considered proper in the 19th century, were censored in the first half of the 20th century. There is still no unanimous and clear agreement on the ways of dealing with the obscene folklore, although with time, researchers' attitudes shift towards the scholarly objectivity. This shift is obvious in the fundamental collection of the "Lithuanian Proverbs and Proverbial Phrases", the recent volumes on which include obscene variants of paremias (contrary to the first volumes).

KEYWORDS: obscene folklore, paremias, publication of proverbs, Vincas Krėvė, Simonas Daukantas, censorship.

ĮVADINĖS PASTABOS

Straipsnis skirtas analizuoti iki šiol Lietuvos paremiologų dėmesio menkai tesulaukusiai sričiai – obsceniškosioms patarlėms ir priežodžiams. Temos aktualumą rodo tai, kad lietuvių paremių, kuriose atvirai reiškiamas obsceniškumas arba aptinkama vulgarių užuominų, tiek spausdintuose, tiek rankraštiniuose rinkiniuose esama daug ir labai įvairių. Tačiau tyrimų ši sritis stokoja, o tos stokos priežastis, Bronės Stundžienės žodžiais tariant, yra ta, jog obsceniškumas tapo tikru „sociokultūriniu tabu“ mokslinėje sferoje, „vertusiu ir patį tyrėją laikytis savicenzūros“ (Stundžienė 2020: 179).

Šiame straipsnyje, pasitelkus analitinį aprašomąjį, istorinį lyginamąjį ir interpretacinį metodus, daugiausia gilinamasi į nešvankiųjų paremių pateikimo, fiksavimo ir publikavimo niuansus. Straipsnio tikslas – atskleisti požiūrį į nešvankiąsias paremijas iš mokslininkų, tautosakos rinkėjų ir pateikėjų perspektyvos. Pirmoje dalyje pristatomas folkloristų požiūris į obsceniškąją liaudies kūrybą, analizuojami tautosakos rinkėjų vadovuose pateikiami nurodymai. Antroje dalyje išsamiau gilinamasi į du viešo pasipiktinimo sulaukusius patarlių rinkinius – Simono Daukanto knygelę *Abecieļa lījtuvīū-kalnienū ir ziamajtiū kalbos* (1842) ir Vinco Krėvės-Mickevičiaus daugiatomio leidinio *Patarlės ir priežodžiai* (1934–1938) pirmąjį tomą. Trečioje dalyje, remiantis tautosakos rinkėjų laiškais, rankraštnių rinkinių įvadais ir komentarais, bandoma atskleisti tautosakos užrašytojų požiūrį į nepadoriąsias paremijas.

Ketvirta straipsnio dalis skirta pristatyti pačių pateikėjų pastaboms ir komentarams, kuriuose atsiskleidžia nešvankių paremių vartosenos aplinkybės.

TARPUKARIO FOLKLORISTŲ POŽIŪRIS Į OBSCENIŠKĄJĄ TAUTOSAKĄ

Paremiologė Dalia Zaikauskienė atkreipia dėmesį, kad XIX a., pradėjus aktyviai rinkti patarles, iš pradžių svarbiausia buvo jas kaupti – stengtasi jų užrašyti kuo daugiau ir pernelyg nesirūpinta papildomais duomenimis (Zaikauskienė 2021: 13). Anot Kazio Grigo, „į tautinę kalbą išlaikiusį valstiečių sluoksnį pradėta žiūrėti kaip į tautos pagrindą, o į jo kalbą ir kultūrą – kaip į svarbiausią tautos savitumo išraišką“ (Grigas 2000: 27). Antai S. Daukantas patarles vertino kaip gerus tautinės kalbos pavyzdžius, doros ir išminties mokyklą. Dar ir XX a. pradžioje, vos tik Lietuvai atgavus nepriklausomybę, vadovautasi samprata, jog tautosaka – pats tikriausias šaltinis tautos dvasinei kultūrai pažinti ir meninė vertybė (ten pat: 31). Tuometėje visuomenėje vyravo romantinės nuotaikos: „Idealizmas buvo persunkęs visą mūsų gyvenimą ir buvo mūsų kultūros variklis“ (Baltinis 1952: 385), o tautosaka buvo pasitelkta lietuvių tautinei savimonei formuoti. Liaudies kūriniai, kuriuose peržengiamos norminės leksikos ir įprasto visuomenėje nusistovėjusio padarumo ribos, nebuvo laikomi vertingais. Maža to, dalis visuomenės, ypač dvasininkija, į tokią liaudies kūrybą žiūrėjo itin griežtai ir neigiamai¹.

Pastebėtina, kad tautosakos rinkimo metodika ir požiūris į tai, kokią papildomą informaciją reikėtų fiksuoti ją renkant, kito. Požiūrio kaita pastebima jau XX a. 3-iajame dešimtmetyje, kai išleistas pirmasis tarpukario tautosakos rinkimo vadovas – Petro Būtėno sudaryta ir 1925 m. publikuota *Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo programa*. Joje akcentuojamas rinkėjo sąžiningumas, skatinama nepraleisti jokių užrašomo kūrinio žodžių:

[U]ž kiekvieną klaidingai užrašytą žodį tautosakos rinkėjas savo sąžine atsako, o ilgainiui mokslas, ištyręs ir išardęs kitkart padarytas tyčiomis rinkėjo klaidas, be jokios atodairos jam pačiam jas gražins. Todėl nereikia net nė vieno pasakotojo žodžio apleisti, vis tiek, ar jis suprantamas ar nesuprantamas, ar padorus ar nepadorus, ar kam tinka ar netinka (Būtėnas 1925: 9).

1 Pavyzdžiui, Antanas Baranauskas laiške Jonui Juškai rašė: „Kaip kitur, taip ir pas mus atsitiko, kad kartais ir bjaurus žodis, ir bjaurus daiktas dainos įsigėdė. Ir atsirado ne vienas napraustaburnis, visokių talaluškų pramanytojus, kur nei gražumo kalbos, nei aukštybės mislės nedasiklausi. Prie čerkelei, po karčemas inkaitę girtuokliai jas blevyzgoja. Tokias šiukšles geriausia būtų arba visuu išmesti, arba nors su tikraisiais perlais draugėn nemaišyti, bet skyrium padėti, kad svetimosios giminės lietuvininkų purviniais nelaikytų“ (BarR: 153).

Panašūs nurodymai išsakomi ir 1930–aisiais išleistoje tautosakos rinkimo programoje, paremtoje rusų tautosakos rinkimo komisijos nustatyta metodika. Čia akcentuojama, kad fiksuoti reikia įvairaus pobūdžio tautosaką, o užrašant „nereikia apleisti ir pasakojančių kalbos nedarnumų, storžieviškumų bei per daug atvirų pasakymų“ (TRP: 154).

Vėliau, 1936 ir 1940 m., Lietuvių tautosakos archyvas, vadovaujamas Jono Baliao, išleido du *Tautosakos rinkėjo vadovo* leidimus; juose akivaizdžiai griežtesniu nei ankstesnėse programose tonu reikalaujama tautosakos tekstus pateikti tiksliai tokiais, kokie išgirsti iš pateikėjo: „Būk klusnus automatas, tik rašyk, rūpinkis sužinoti kaip yra, bet nesuk galvos kodėl taip yra. [...] Kiekvienas sauvaliavimas čia yra prasižengimas prieš mokslą ir savo tautą“ (Balys 1936b: 4). Akcentuojama, kad tautosakos mokslui nėra netinkamų tekstų, o „užrašyti reikia viskas, nedarant didelio pasirinkimo ir vertinimo: ar toji daina ar pasaka bus graži ar negraži, padori ar nepadori“ (ten pat: 7). Antrajame, papildytame, leidime rašoma dar griežčiau ir net nurodytos nesąžiningųjų rinkėjų laukiančios pasekmės: „Taip besielgiančių [tekstą iškraipiančių – M. V.] pavardės bus viešai paskelbtos su gėdos ženklu (‘juoduosiuose sąrašuose’)“ (Balys 1940: 7). Itin svarbu, jog šiame leidinyje nurodoma, kad renkant patarles ir priežodžius reikia pridėti pastabų apie kūrinių vartojimo aplinkybes:

Kokiais atsitikimais žmonės vartoja patarles ir priežodžius (kam nors pajuokti, pagirti, save pateisinti)? Užrašant patarles, reikia stengtis pridėti jų prasmės paaiškinimų: kaip jas žmonės supranta, ką nori tuo pasakyti ir kada vartoja (duoti pavyzdžių, aprašyti nugirstus atsitikimus). Reikia neišlesti ir nepakeisti patarlėse nei vieno žodelio, todėl jas reikia užrašinėti tarmiškai (ten pat: 44).

Informacija, atrandama tokiuose komentaruose, yra bene vienintelis šaltinis, prieinamas aiškinantis skirtingas tos pačios paremijos vartosenos aplinkybes. Todėl ir šiandienos paremiologai vis dar pabrėžia tai, ką Lietuvių tautosakos archyvas nurodė prieš beveik šimtą metų: užrašant patarlę ar priežodį būtina fiksuoti ir situacijas, kuriose jie vartojami. Pavyzdžiui, naratyvus tyrinėjanti Barbara Kirshenblatt-Gimblett teigia, kad konkreti patarlė negali turėti vienos pagrindinės reikšmės: „patarlės reikšmė esą atsirandanti pavartojus patarlę tam tikrame kontekste, ir labiausiai turėtų rūpėti ne patarlės reikšmė kaip tokia, o patarlės pavartojimo reikšmės“ (cit. iš: Zaikauskienė 2021: 15). Panašiai manė ir vengrų folkloristas Vilmosas Voigtas: anot jo, net ir visomis detalėmis sutampantys patarlių tekstai konkrečiais pavartojimo atvejais gali įgyti skirtingų reikšmių (cit. iš: Kudirkienė 2016: 21).

Šias paremiologų pastabas galima iliustruoti bene populiariausio obsceniškųjų paremijų tipo – „stovi kaip bybis ant vestuvių“ – variantų komentarais. Priežodis populiarius visoje Lietuvoje, užfiksuota daugiau nei 40 jo variantų. Nors priežodžio

forma gana pastovi², remiantis pateikėjų komentarais, situacijos, kuriose jis tinkamas vartoti, būna itin skirtingos. Bene pati akivaizdžiausia – kieno nors stovėjimas ne vietoje, kliuvimas, maišymasis po kojomis, pavyzdžiui: „Stovi, kaip bi*ys unt veselijos. Stovi, kaip stuobrys, kliūdamas visiems, tai tokiam ir sakoma piktai šis priežodis“ (LTR 1085/551/); „Stoviek kaip bibys ant veselės. Pastaba: Kai koks žmogus ką nors labai skubin dirbt, turi vis nešiot ir jam vis painiojas kits, ant tako atsistoj, ir jis vis apie jį turi apsiskuti, tai jam ir sako“ (LTR 130/168/).

Pasitaiko net aiškinimų, kad šiuo priežodžiu siekiama sudrausminti įsismarkavusįjį. Štai kaip tokią situaciją apibūdino šį priežodį pasakęs 21 metų kretingiškis: „Kuo šuokinieji, kōp bybis veselie. Sakoma, kada norima sudrausti nenuoramą vaiką ar gyvulį“ (LTR 2047/60/).

Šiek tiek varijuojant priežodžio tekstui, veiksmažodį *stovi* pakeičiant į *sėdi*, keičiasi posakio prasmė: „Sėdi paspūtis kai bibis vesaliaj“ (LTR 2106/2-1/). Anot šio priežodžio pateikėjos, „taip saka un puikaus [pasipūtusio – M. V.] žmogaus“ (ten pat).

Paremiologai, tyrinėdami patarlių daugiaprasmiškumą, yra atkreipę dėmesį, kad aiškinant netiesiogines paremių reikšmes pateikiamos „vaizdingųjų posakių pavartojimą iššaukiančių pašnekesių detalės, atitinkamos nekalbinės situacijos. Kartais net cituojamos išstos žodinio konteksto atkarpos“ (Grigas 2001: 104). Pavyzdžiui, prie vieno analizuojamo priežodžio varianto, nurodžius, jog jis tinka pašiepti tinginį, pateiktas platesnio konteksto aprašymas:

Ko stovi, kaip b... prieš veseliq. Priežodis pasakomas, kada piktinamasi tinginiu, pav.: Kirdeikis, Čeberickas ir Šmulkštys apsiėmė mokyklos malkas sutvarkyti. Kirdeikis su Čebericku nei minutei nesustodami tai pjauna, tai skaldo, tai į stirtas krauna, o Šmulkštys – tikras tinginių pantis. Visą laiką stovi kaip bibys ant veselijos (LTR 4663/311/).

Apibendrinant pastebėtina, jog tarpukario Lietuvoje tautosakos rinkimas buvo vykdomas plačiu mastu, o į šią veiklą įsitraukė daugelio Lietuvos rajonų raštingi žmonės. Archyvuose saugomi tautosakos rankraščiai, kuriuose nemažą skaičių paremių iš tiesų lydi komentarai, aiškinantys jų vartojimo aplinkybes, rodo, kad tautosakos rinkėjai vadovavosi tarpukariu leistomis tautosakos rinkimo programomis, skatinusiomis fiksuoti kuo daugiau duomenų apie užrašomas paremijas³. Verta atkreipti dėmesį ir į tai, kad tautosakos rinkimo entuziastai buvo suinteresuoti liau-

2 Paminėtina, jog 2012 m. sudarytame nenorminės leksikos žodyne randama ir trumpesnė šio priežodžio forma: „Stovi kaip bybys“ (KudŽ: 77). Žodyne aiškinama, kad šis priežodis yra priežodžio „kaip mieta prarijės“ disfemizmas. Galima samprotauti, kad šis priežodis – tai sutrumpėjęs priežodžio „stovi kaip bybis ant vestuvių“ variantas.

3 Kaip rašo D. Zaikauskienė, lietuvių paremiologai dar ir šio amžiaus pradžioje manė, kad svarbu akcentuoti komentarų ir papildomų duomenų svarbą, – šiandien tai jau atrodo savaime suprantama ir privalu (Zaikauskienė 2021: 16).

dies kūrybą užrašinėti taip, kaip nurodyta tautosakos rinkimo komisijos nuostatose, mat už surinktą ir teigiamai įvertintą medžiagą gaudavo atitinkamą atlygį⁴.

S. DAUKANTO IR V. KRĖVĖS-MICKEVIČIAUS PUBLIKUOTŲ PAREMIJŲ KRITIKA

Bene pirmoji ideologinė konfrontacija tarp tautosakos skelbėjo ir tuometės dvasininkijos kilo S. Daukantui savo lėšomis išleidus knygą *Abecieļa lijtuvii-kalnienu ir žiamajtiū kalbos* (1842). Nors cenzorius Petras Korsakovas lietuvių ir rusų kalbomis pasirašė aprobatą⁵, leidinį jau platinant, anot K. Grigo, greičiausiai dėl jame pasitaikančių obsceniškų posakių kilo didelis kunigų pasipiktinimas ir knygos vos neuždraudė pardavinėti (Grigas 1958: 100)⁶. Motiejus Valančius apie šio leidinio publikavimo keblumus ir gudrybę, padėjusią numalšinti dvasininkijos pyktį, rašė: „[T]ruputį neskromni kurie-ne-kurie priežodžiai, knygelėje patilpę, tik nesutraukė dvasiškijs užginimo ant viso veikalėlio. Išgelbėjo jį pardavėjai, ištrindami piktinančius žodžius“ (Valančius 1901: 95). Bibliotekose pavyko atrasti keturis skirtingus leidinio egzempliorius ir įsitikinta, jog tam tikri žodžiai iš tiesų buvo fiziškai ištrinti iš jau atspausdintų knygų. Tiems netinkamiems žodžiams panaikinti, tikėtina, panaudotas trintukas, nes su raidėmis nutrintas ir viršutinis popieriaus sluoksnis (kai kur puslapis pratrintas kiaurai). Kadangi visuose keturiuose atrastuose egzemplioriuose cenzūruotos tos pačios patarlės, galima manyti, jog tos pačios knygos vietos buvo ištrintos visame knygos tiraže – 1500 egzempliorių (KLK 1: 76).

Verta atkreipti dėmesį, jog nuostabą kelia (žinoma, vertinant šių dienų žmogaus akimis) dvasininkijos pasipiktinimą sukėlė ir drastiškai cenzūruoti patarlių variantai. Pirmą cenzūruota patarlė: „Ilgš tįjws ____ [ištrinta *merginijks*], trums drukts

.....

4 Peržvelgus tautosakos rinkėjų atsiminimus ir laiškus matyti, kad piniginio atlygio klausimas tautosakos rinkimo procese buvo ne paskutinės svarbos klausimas. Pavyzdžiui, Jurgis Dovydaitis mini mokytoją, kuris tautosakos rinkimo darbą įvertino itin brangiai: „Jeigu jau tautosaka būtų taip svarbi, tai ministeris duotų man 1000 litų ir aš rinkčiau. Jeigu jie dabar nieko už tai nemoka, tai man nėra reikalo rinkti“ (Dovydaitis 1929: 50). Daugelyje laiškų tautosakos rinkėjai prašo už surinktą medžiagą deramai atsiskaityti. Pavyzdžiui: „Gavau Jūsų pranešimą, kad man yra nutarta sumokėti šimtas litų. Nors tai yra menkoka suma, tačiau pasikliaudamas Komisija sutinku tą sumą imti“ (LTA d 2/50/). Arba: „Kartu siunčiu su šiuo laišku [laišku – M. V.] ir sąskaitą šiai pateikiamai medžiagai. Įkainavimas darytas pagal darbo sunkumą [...] už *patarles daugiau darbo*, tai šiek tiek brangėliau“ (LTA d 9/26/). Kita vertus, būta ir altruizmo vedamų tautosakos rinkėjų: „Argi jau taip turtinga Tautosakos Komisija? [...] Pagaliau ne biznio reikalui tautosakos medžiagą renku, todėl – jeigu ir skirtumėt man honorarą – aukoju jį Tautosakos žurnalui leisti“ (LTA d 2/49/).

5 Aprobata – leidimas spausdinti knygas religinėmis temomis. Jį suteikia Katalikų bažnyčios vyskupas. Aprobata reiškia, kad toje knygoje niekas neprieštarauja katalikų tikybai.

6 Už nuorodą į K. Grigo disertaciją esu dėkingas paremiologei Daliai Zaikauskienei.

darbinyks“ (Abėciela: 52). Antra: „Žilis galwo wels ____“ [ištrinta *oudego*⁷] (ten pat: 51). Beje, kita patarlė, publikuota tame pačiame rinkinyje, kurioje minimas žodis *uodega*, nebuvo cenzūruota: „Kas wilko nasruse, tas ir oudego“ (ten pat: 52). Trečia patarlė „Lōbis – ____ (ištrinta „kulis““ (ten pat: 49) neturi obsceniškos konotacijos ir vartojama norint pasakyti, jog turtai yra nepastovus dalykas (eLPP); tikėtina, ji cenzūruota dėl to, kad viena iš žodžio *kūlis* reikšmių yra *scrotum* (LKŽe: kūlis).

Paminėtina dar ir tai, jog 1923 m. leidinyje *Tauta ir žodis* Kazimieras Būga pakartotinai išspausdino S. Daukanto patarles ir argumentavo, kad rinkinys ir „šandie nėra dar nustojęs savo vertės“ (TŽ 1: 322). Šiame leidinyje buvo išspausdinti pilni visų patarlių variantai, o publikacija jokio atgarsio spaudoje nesulaukė.

Taigi XIX a. viduryje dvasininkų pasipiktinimą sukėlę „neskromnieji“ priežodžiai suponuoja mintis apie dorovinių normų laužymą, palaidumą. Tačiau pluoštas patarlių, pateiktų šiame S. Daukanto leidinyje ir susijusių su skatologine tematika, cenzūruotos nebuvo: „Isz to szudo nebus grudo“ (Abeciela: 51), „Isz szudo waszką nesunksi“ (ten pat: 51), „Kame daug szunū, czè daug ir sząszudiū“ (ten pat: 50), „Szīkęs nepaszīkęs“ (ten pat: 52), „szuds szīkiejī moko“ (ten pat: 53), „Szudū wajna“ (ten pat: 56). Vis dėlto liaudies kalboje vartojamas žodis *šūdas* tarpukariu jau kėlė diskusijų dėl tinkamumo publikuoti ir vartoti viešumoje. Pavyzdžiui, J. Balys anekdotų rinkinio *Lietuvių sąmojus* pratarmėje mini, kad liaudis „daiktus vadina tikrais jų vardais ir nesupranta, jog bus labai didelis kultūrinis laimėjimas, jei vietoj kaimiško ‘šūdo’ pavartosi miesčionišką ‘mėšlą’“ (Balys 1937: 6). Taip pat derėtų paminėti, kad 1943 m. Albino Kriauzos straipsnyje „Kaip bardavosi ir pykdavosi mūsų seneliai“ pateikta nemažai keiksmažodžių, vartojamų susipykusių žmonių. Įdomu, jog straipsnyje, cituojant „užsienietiškus“ keiksmažodžius „Obtvaimat“, „kurva“, „kurvininkas“ (Kriauza 1943: 237), nėra kupiūravimų ar praleistų raidžių. O štai cituojant pavyzdžius, kuriuose minimas žodis *šūdas*, vis praleidžiama viena raidė: „iš š-do ponia pavirtus“ (ten pat: 237); „Š-dai, aš jum su visais š-dais nupirkau... ubagų veisla, mano š-do neverti“ (ten pat: 238).

Kitas paremių rinkinys, sukėlęs tikrą audrą, buvo V. Krėvės-Mickevičiaus *Patarlės ir priežodžiai* (KrvP). Pirmasis tomas, pasirodęs 1934-aisiais ir gausus atvirai obsceniškų tekstų, tapo tikru akibrokštu ir sulaukė didelio visuomenės, valdžios ir mokslininkų dėmesio. Buvo baisimasi: „Mes esame pratę žiūrėti į patarles ir priežodžius, kaip sakau, į mūsų liaudies išminties nuotrupas, Vaižgantas sakydavo, deimančiukus, o prof. V. Krėvės-Mickevičiaus išleistoje knygoje randi... pornografiją“ (Alantas 1935: 4). Visoje tuometėje spaudoje buvo atvirai piktinamasi skandalinguoju rinkiniu, o nepadoraus pobūdžio priežodžiai prilyginti pornografijai⁸:

7 Žodis ištrintas visuose trijuose egzemplioriuose, bet viename jis nesunkiai įskaitomas.

8 Kaip 1934 m. rašė Juozas Baldauskas, „šalia erotikos kalboje dar vartojamas ir žodis ‘pornografija’“ (Baldauskas 1935: 62). Atrodo, kad tuometėje spaudoje šie žodžiai buvo vartojami kaip sinonai-

„[K]vepia kažin kokių skandalu. Rimta mokslo įstaiga išleido supornografintą knygą!“ (ten pat), arba: „Pornografija turi pasisekimo, bet su ja kovojama įstatymais, ir jos neleidžia hum. mokslų fakultetai“ (ten pat). Kauno miesto ir apskrities komentanto Prano Saladžiaus 1935-aisiais išleistu nutarimu, *Patarlių ir priežodžių* pirmasis tomas dėl jame išspausdintų obsceniškų tekstų (iš 7766 patarlių ir priežodžių per 300 įžeidžia viešąją dorovę) buvo konfiskuotas ir paimtas iš knygynų (Daugirdaitė 2007: 300)⁹.

Vis dėlto dalis tautosakininkų stjo ginti V. Krėvės rinkinio ir obsceniškosios liaudies kūrybos apskritai. Pavyzdžiui, Juozas Baldauskas¹⁰ gana išsamiam straipsnyje „Tautosaka ir erotika“¹¹ teigė: „Šiame patarlių tome 0,5 procento yra erotikos patarlių, kur visas nepadorumas yra tik toks, jog kai kurie daiktai (*penis, testes, scrotum, vulva, pudenda*) pavadinti lietuviškais vardais“ (Baldauskas 1935: 63). Tačiau jis pripažino, kad „gal mados ir kuklumo dėliai būtų buvę geriau, jeigu erotinės patarlės būtų atskiron knygon sudėtos“ (ten pat). Panašias mintis išreiškė ir kiti: „[K]aip ten bebūtų, šios nemalonus istorijos lengvai buvo galima išvengti – reikėjo juos [obsceniškuosius variantus – M. V.] išskirti ir gale skyrium išleisti mokslui irgi vertingų ‘necenzūrinių’ dalykų tomelį, nedideliame egzempliorių skaičiui, kuris būtų laisvai neleidžiamas į rinką. Paprastai kitur taip ir daroma“ (Lietuvos aidas 1935: 4).

Peržvelgus keturiuose rinkinio tomuose išspausdintas patarles ir priežodžius, iš tiesų pavyko atrasti nemažai obsceniškų variantų. Itin daug nepadorių paremijų įtraukta į patį pirmąjį tomą¹². Vis dėlto būtina akcentuoti, kad tautosakos tyrinė-

mai. J. Baldauskas pabandė apibrėžti abiejų terminų skirtumus: „Galima nustatyti tarp erotikos ir pornografijos santykį: kiekvienoje pornografijoje bus erotikos, bet ne kiekvienoje erotikoje bus pornografijos. Erotika virsta pornografija tik tada, kai prie lytinės traukos ir meilės aprašymų bus pridėta gera dozė tokio gašlumo, liguisto iškrypimo, kuris daugumą tokios literatūros skaitytojų priverčiamai apkrės ir paskatins juos lytiniame gyvenime mėgdžioti aprašomuosius ištvirkavimus“ (ten pat).

- 9 Visgi vėliau šis leidinys vėl pasirodė knygynuose, bet pardavimas buvo organizuojamas taip, kad „ją galėtų gauti mokslo įstaigos, tos srities tyrinėtojai ir šiaip mokslo žmonės, gavę atitinkamus Tautosakos komisijos ar kitos kompetentingos įstaigos leidimus“ (Pocevičius 2010; Daugirdaitė 2007: 300). Iš pradžių buvo manyta, jog gan didelė leidinio kaina (12 litų) nuo rinkinio nukreips paprastų skaitytojų dėmesį: „Juk nesąmonė yra leisti knygą ir paskum tyčiomis dėti aukštą kainą, kad apsaugoti nuo jos publiką!“ (Lietuvos aidas 1935: 4).
- 10 Kaip rašo Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė, J. Baldauskas buvo Vytauto Didžiojo universiteto mokslininkas ir V. Krėvės-Mickevičiaus bendramintis, todėl mūru stjo ginti jo pozicijų (2006: 308).
- 11 Derėtų atkreipti dėmesį, kad J. Baldauskas šį straipsnį pasirašė ne pavarde, o slapyvardžiu – *J. Kernius*.
- 12 Paskesnėse šio rinkinio dalyse ženkliai mažiau obsceniškų variantų, o spaudoje jokių neigiamų ar kritiškų nuomonių nebuvo išsakyta. Netgi priešingai: *Kultūros* žurnale paskelbtoje recenzijoje antrasis tomas buvo pristatytas ir įvertintas itin palankiai. V. Krėvei buvo linkima tęsti pradėtą darbą, nes patarlių rinkiniai turėtų būti „visų, besidominčių lietuvių tautosaka, parankinėmis knygomis, duodančiomis puikiausių, įmantriausių ir išmintingiausių palyginimų bei sentencijų“

tojai (kitaip nei paprasti skaitytojai ar žurnalistai) V. Krėvė labiausiai kritikavo ne dėl tekstų obsceniškumo, o dėl to, kad rinkinys neatitiko mokslo standartų. Tenka pripažinti, jog apimtimi fundamentiniam leidiniui prilygstantis *patarlynas* nei tada, nei vėliau nelaikytas mokslo reikalams tinkamu ir patikimu šaltiniu (Daugirdaitė 2015: 30). Bene pats didžiausias V. Krėvės kritikas J. Balys buvo itin kategoriškas: „[V]isas leidinys – pamokantis pavyzdys, kaip nereikia tautosakos rinkinių leisti“ (1936a: 42).

Patys reikšmingiausi ir daugiausia mokslininkų kritikos sulaukę rinkinio trūkumai yra susiję su pateiktų variantų autentiškumu, nes dalis paremiųjų randamos tik V. Krėvės rinkiniuose, o paremiologai akivaizdžiai mato, jog šie tekstai nesutampa su visa Lietuvių patarlių ir priežodžių kartotekos medžiaga¹³. Rinkinyje nėra jokių duomenų apie pateikėjus, o „tai vis prasilenkimai su elementariausiais mokslinio darbo reikalavimais – moksle neleistas toks anonimiškumas“ (Lietuvos aidas 1935: 4). Įtarimų, kad dalį paremiųjų V. Krėvė sukūrė pats, kilo ir anuomet: „Pasigendama mokslinės dokumentacijos: neaišku, kurie dalykai yra Krėvės, kurie liaudies, kas kaimo ir kas inteligentų sukurta, kurie seni, kurie nauji“ (ten pat).

Žymaus lietuvių paremiologo K. Grigo manymu, V. Krėvė buvo pasitelkęs pagalbininkų¹⁴, bandančių paskubomis papildyti turimas tekstų atsargas (Grigas 2000: 32). K. Grigas daro išvadą, kad „dėl nepakankamos atrankos ir kvalifikacijos stokos į pasirodžiusius tomus buvo sudėta gana daug netradicinių patarlių bei dirbtinai išplėstų tradicinių patarlės variantų“ (ten pat). Reikia nepamiršti dar ir V. Krėvės nesibodėjimo autentišką tautosaką bent šiek tiek padailinti, stilizuoti¹⁵, „paukštaitinti“ (Jasiūnaitė 2007: 258). J. Balys, kalbėdamas apie visą tautosakinę medžiagą, prie kurios yra prisilietęs V. Krėvė, teigia: „Krėvė Mickevičius tautosakoje

.....
(Korsakas 1935: 544). Tiesa, vienas svarbiausių šio žurnalo bendradarbių ir buvo pats V. Krėvė (VLE: kultūra). Tikėtina, kad dėl to ir buvo paskelbtas toks jo darbą šlovinantis tekstas.

13 Pavyzdžiui, pirmame tome atrandamas išplėtotas obsceniškas variantas: „Būk drąsus su merga – po prijuoste ne krūmas, gyvatės ten nesurasi, gal tik savąja pažaisi“ (KrvP 1: 4327). Daugiau Lietuvių tautosakos rankraštyne tokio tipo patarlių neužfiksuota. Tiesa, slavų šalių tautosakoje gyvatės ir krūmo įvaizdžiai gana dažni. Vis dėlto tikėtina, kad variantą išplėtojo pats V. Krėvė. Reikia pridurti, kad Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslininkai jau seniai pastebėjo jį nevengiant padauginę variantų, „pakeičiant ar pridėdant žodį, o kartais – ir ilgesnį priedurą, suteikiančią kelianariams posakiams neįprastą sąskambį ir ritmą“ (Daugirdaitė 2007: 301).

14 Be K. Grigo nurodomo V. Krėvės pagalbininko Venciaus, paminėtinas ir kitas tautosakos rinkėjas – penktos klasės moksleivis Salinis. Būtent jo rankraštyje (LTR 869/1331/) randama didžioji dalis obsceniškų patarlių ir priežodžių, patekusių į V. Krėvės leidinį. Verta pastebėti, kad Salinio rankraštis datuojamas 1936 m. balandžio 20 d., o pirmas V. Krėvės rinkinio tomas pasirodė 1934-aisiais. Tikėtina, jog V. Krėvė, siekdamas tam tikriems variantams suteikti autentiškumo, juos įtraukė į archyvą jau leidiniui pasirodžius.

15 Verta paminėti vieną iš galimo stilizavimo pavyzdžių. 1931 m. Petro Karaciejaus užrašytas variantas „Bybelė ne avelė, šieniu nepašersi“ (LMD III 225/41/), tikėtina, V. Krėvės buvo redaguotas ir į leidinį pateko toks: „Bybelė ne avelė, šieno jai nepaduosi“ (KrvP 1: 3679).

yra didelis anonimiškumo mėgėjas ir retai teduoda tikslesnę metriką, dažnai dargi visiškai jokios“ (1936a: 38)¹⁶. O 1935 m. *Lietuvos aide* spausdinamoje recenzijoje¹⁷ šis rinkinys visapusiškai sukritikuotas. Teigiama, kad jis nei atitinka mokslinių reikalavimų, nei yra tinkamas mokslui populiarinti dėl necenzūriškumų, – „tai tik medžiaga sandėliams“ (Lietuvos aidas 1935: 4).

Minėtina, kad šis paremių rinkinys taip ir liko neužbaigtas. Nors buvo užsimota paskelbti 12 tomų (Daugirdaitė 2007: 300; Sauka 2016: 119)¹⁸, bet, Lietuvai patyrus okupaciją ir Krėvei emigravus, sumanymas taip ir liko neįgyvendintas (Sauka 2016: 123). Iš viso išleistos tik 4 dalys¹⁹, jose patarlės ir priežodžiai išdėstyti gana primityviai – abėcėlės tvarka, nors „akademiniėje terpėje jau brendo poreikis ir sąlygos pradėti solidesnius folkloro darbus“ (Daugirdaitė 2015: 32). Toks klasifikavimo principas tuometėje spaudoje sulaukė neigiamų atgarsių: „[P]rimityviškas alfabėtinis priežodžių sutvarkymas čia irgi nedera: tas pats priežodis kartais prasideda vienu, kartais kitu garsu“ (Lietuvos aidas 1935: 4). Kita vertus, V. Krėvės užtarėjas J. Baldauskas gana tiksliai nurodo, kad „paramiologijos (patarlių tyrimo mokslo) dar mes neturime, o be jos mūsų patarles doroti nėra jau taip lengva, kaip kieno manoma“ (Baldauskas 1935: 67). Verta atkreipti dėmesį, jog po daugiau nei dešimties metų aršiausias V. Krėvės kritikas J. Balys kiek atlyžęs pripažins: „O vis dėlto šiandien reikia pasakyti, kad geriau yra, jei buvo išleistas ir toks netobulas patarlių rinkinys, negu jokio“ (Balys 1948: 261).

NEPADORIOS TAUTOSAKOS FIKSAVIMO YPATUMAI

Edmunda Vengrytė-Janavičienė straipsnyje iškalbingu pavadinimu „Tenesidyvija, kas su šia medžiaga turės reikalo“ remdamasi rankraščiais apžvelgė, jos žodžiais tariant, spalvingą talalinių rinkimo istoriją. Autorė daro išvadą, kad užrašytojų ir tautosakos pateikėjų komentarai, pastabos yra didelė pagalba tautosakos tyrinėtojams, o talalinių atveju – bene vienintelis šaltinis (Vengrytė-Janavičienė 2003: 139). Labai panaši situacija – ir su norminės leksikos ribas peržengiančiomis paremiomis: tiriant nešvankias patarles, svarbios medžiagos atrandama tautosakos rinkėjų komentaruose, pastabose, įvadiniuose rinkinių straipsneliuose, laiškuose.

.....

16 Lenkų etnologas Vytautas Armonas laiške K. Grigui rašo: „Deja, didysis rašytojas V. Krėvė nebuvo nei giliu mokslininku [...] nei padoriu univ. prof. [...]. Ir labai gerai, kad J. Balys visus tautosakos rinkėjus gąsdino, pats iš viso to atsimenu tiek, kad reikia paisyti teksto autentiškumo“ (GrPL: 314).

17 Autorius nėra žinomas, bet tikėtina, jog recenziją parašė J. Balys.

18 Nėra tiksliai žinoma, kiek knygų turėjo sudaryti V. Krėvės sumanytą rinkinį. Pavyzdžiui, J. Baldausko žiniomis, iš viso turėjo pasirodyti aštuoni tomai: „Kiek teko nugirsti mūsų patarlių ir priežodžių išėsią dar septyni tokie tomai, kur tilpsią apie 60 000 patarlių“ (Baldauskas 1935: 63).

19 Ketvirtoje, paskutinėje, rinkinio dalyje publikuojami variantai, prasidedantys raide *i*. Likusios patarlės liko neskelbtos.

Pavyzdžiui, 1930 m. Lietuvių tautosakos archyvo vedėjo teirautasi:

Ir man beužrašinėjant teko sužinoti, kad kurie asmenys moka tokių dainų, kurios yra draudžiamos, ir jie dainuoti bijo. Jos nukreiptos daugiausia prieš dóra ir liaudies sukurtos. Ir jų autoriai nežinomi. Ar nebūtų baudžiami tie asmenys ir rinkėjas? Nes jos ne tik kad viešai dainuoti draudžiamos, bet, sulig žmonių pasakojimo, net ir savo trobose (LTA d 2/48/).

Verta pabrėžti, kad tarpukario Lietuvoje valstybės lygmeniu buvo propaguojama dorovingumo doktrina, pabrėžtinai sekama Katalikų bažnyčios diegiamomis vertybėmis ir laikomasi griežtos cenzūros dėl bet kurios nedorovingų dalykų sklaidos, taip pat ir šios rūšies tautosakos (Stundžienė 2020: 184). Kaip rašo istorikas Tomas Petreikis, Antano Smetonos valdymo metais (1926–1940) autoritarinio režimo vidaus politikoje svarbus vaidmuo teko slaptosioms tarnyboms: joms buvo suteikiama vis daugiau įgaliojimų užtikrinant, jog pornografinė ir antibažnytinė literatūra nepatektų į spaudą. Svarbu, jog vienas iš Valstybės saugumo departamento Spaudos skyriaus uždavinių buvo „išgauti įtariamą korespondenciją“ (Petreikis 2013: 328). Anot T. Petreikio, asmenų, įtariamų veikla prieš valstybę, privati korespondencija įprastai buvo atplėšiama pašte ir nufotografuojama. Galima numanyti, kad būtent dėl to tautosakos rinkėjams ir kilo nemažai moralinių dilemų dėl nepadorios liaudies kūrybos fiksavimo, tuo labiau siuntimo mokslo įstaigon paštu. Nors nėra duomenų, įrodančių, kad tautosakos rinkėjai, užfiksavę nepadorios liaudies kūrybos, būtų dėl to nukentėję, akivaizdu, jog jų baimė sulaukti nemalonumų buvo pagrįsta.

Minėtina, kad tautosakos rinkėjai, į savuosius rinkinius įtraukę ir nepadoraus turinio pavyzdžių, stengiasi savotiškai apsidrausti nuo savo reputacijos suteršimo ir, tikėtina, visuomenės pasmerkimo, todėl akcentuoja tokią medžiagą rinkę paskatinti mokslininkų, o savo darbą skiriančios tik mokslo tikslams. Pavyzdžiui: „Nepamanykit apie mane ko pikto už surinkimą ir prisiuntimą visokių nesąmonių nepadoraus turinio. Tą aš padariau vadodamos [vadovaudamasis – M. V.] ‘Aušrinės’ išreikštu pageidavimu (nepamenu, kokiam numeryje) nors tik dėl archiov [archyvo – M. V.]“ (LMD I 1042/317/). Būta ir rinkėjų, norinčių likti anonimais. Kaip pavyzdį galima minėti pasirašymą inicialais: „Kelios dainuškos, kuriose yra gėdingų žodžių, užrašytos K. S., gyvenusio Naujoaleksandravo pavieta, 1917“ (LMD I 350).

Atkreiptinas dėmesys, kad tautosakos rinkėjai, rinkiniuose išdėstydami medžiagą, elgėsi dvejopai. Vieni nepadoriųjų variantų nesureikšmino, niekaip neatskyrė ir pateikė tame pačiame rinkinyje tarp visų patarlių ir priežodžių (pavyzdžiui, LTR 372/110/1-79/). Kiti sudarinėjo tikslinius nepadoriosios tautosakos

rinkinius, apie jų turinį byloja pavadinimai: „Parnografinė tautosaka“ (LTR 70), „Šnibždų tautosaka“ (LTR 1244), „Cinizmas tautosakoje“ (LTR 585), „Blevyzgos“ (LTR 1418), „Kupiškėnų lojimai“ (LTR 213), „Priežodžiai ir šiaip sau išsireiški-mai“ (LMD III 225) ir panašius. Šiuose rinkiniuose atrandama didesnių pluoštų obsceniškų patarlių ir priežodžių, o neretai ir itin vertingų pateikėjų bei užrašytojų komentarų apie tokių paremių vartojimo aplinkybes. Vieno rinkinio įžanginiame žodyje tautosakos rinkėjas mini suskirstęs medžiagą į dvi grupes: „Galima padalinti į du skyrius butent 1) į dalykus padoraus turinio ir 2) nepadoraus. [...] Iš dalykų gi nepadoraus turinio šie: 18 mįslių, 34 priežodžiai, 39 talaluškos ir dalis (iš 18) ‘šio bei to’“ (LMD I 1042/įvadas/).

Būta ir tokių, kurie suprato, kad nepadoriąją tautosaką reikia užrašyti pačiam, nes niekas kitas to nepadarys:

Lietuvos praeities tyrinėtojams turėtų būti žinoma ir gėdingosios dainuškos, mintys, pasakėlės, priežodžiai ir t. t., o jų nemaža yra, tik užrašyti, man rodos, kad mažai kam teks. Man daug kas žadėjo, bet nė vienas neištesėjo. Vieni gėdinasi, kiti nevertomis pripažįsta (LMD I 350/įvadas/).

O štai Juozas Vaitiekūnas į tokią tautosaką žvelgė kaip į mokslo objektą ir pateikė savų svarstymų:

[M]an rodos, visos dainos, visa tautosakos medžiaga tautosakos tyrėjui yra brangi ir vienoda. Šiuo atžvilgiu terminų „graži“ ar „negraži“ vartoti negalima. O kaip tik aš šį darbą mokslo reikalams ir pašvenčiau, surašydamas šią medžiagą (LTR 61/įvadas/).

Itin svarbių žinių apie nepadorios medžiagos fiksavimo ypatumus pateikė žymus Zarasų krašto tautosakos rinkėjas Antanas Mažiulis savojo nepadorios tautosakos rinkinio *Šnibždų tautosaka* įvadinėse pastabose. Jis rašo: „Nedidelis šis tautosakos rinkinėlis, bet kartu ir vienas iš savotiškiausių mano krašto rinkinių tiek medžiaga, tiek pačiu darbu ir jo sąlygomis“ (LTR 1244/4/). Taip pat vertina tokios medžia-gos svarbą ir tautosakos rinkėjo moralinę dilemą, į rinkinį įtraukiant nepadoraus pobūdžio medžiagą: „[Obsceniška medžiaga] gali būti ir įdomi nušviesti vienai žmonių mąstymo dalelei, apie kurią visi tik pradeda tautosakos rinkimo darbą rinkėjai nutyli“ (ten pat). A. Mažiulis, Lietuvių tautosakos komisijos paskatintas rinkti obsceniškąją tautosaką, pripažįsta, kad užduotis – ne iš lengvųjų: „Anose mano darbo sąlygose per daug buvo atsargu²⁰ rinkti ir užrašinėti tokių moralinių ‘perlų’ tautosaka“ (LTR 1244/2/). Užsimena ir apie kiek kuriozinį cenzūros atvejį: „Lietuvių Tautosakos Komisijai šios rūšies tautosakos aš buvau truputį susigraibęs,

20 Greičiausiai norima pasakyti, kad nepadorią tautosaką rinkti buvo nepriimtina ir pavojinga.

bet man kuriam laikui išvykus beieškodamos dainų mergaitės²¹ 'sucenzūravo' iškirpdamos kai kurias vietas, ypač tų dalykų metriką, nes kartais lietė to kaimo garbę“ (ten pat). Toliau mini, kad metrikos negalima buvo žymėti ir vėlesniais laikais, todėl „tik užrašymo vieta tebuvo žymima, nes atsargumas reikalavo viską palikti paslapyje, kad per kokią nelaimę neiškiltų nei žinovo, nei rinkėjo vardas aikštėn“ (LTR 1244/3/), o kalbėdamas apie kitus tautosakos rinkėjus rašo: „Nedaug teatirado žmonių, kurie daugiau būtų užrašę šios rūšies tautosakos, bet vis tik keletas dirbo, nors jiems užprotestavus po jų užrašyta medžiaga negaliu žymėti pavardžių, nei jų užrašais teks pasinaudoti“ (ten pat).

Fiksuoti obsceniškąją tautosaką, anot A. Mažiulio, buvo itin sudėtingas uždavinys: „Šios rūšies tautosakos tiesioginis rinkimas reikia pasakyti visai neįmanomas, prašomi nesutinka pasakyti [...], nors daugiausiai tenka išgirsti tam tikrose aplinkybėse, kada apie užrašymą ir minties negali būti“ (ten pat). Panašią mintį, tyrinėdama talalines, išsako ir B. Stundžienė: „Vietinėse bendruomenėse šios nerimtos liaudies kūrybos menkavertiškumo supratimas neatsiejamas ir nuo sociokultūriškai svarbios jos sklaidos specifikos – svetimiems ji beveik neprieinama, o obsceniškasis repertuaras buvęs apskritai 'riboto naudojimo'“ (Stundžienė 2020: 178). Nesunku numanyti, jog nepažįstamajam, atvykusiam į kaimą iš miesto tikslingai rinkti nešvankiosios liaudies kūrybos, užduotis būtų pasirodžiusi ne iš lengvųjų, mat „tokia tautosaka daugiausiai sekama tik pašnibždomis, nedideliuose būreliuose, apsisaugojus nuo nereikalingų ausų“ (LTR 1244/3/).

Kita vertus, reikia pabrėžti, jog tarpukariu veikė įvairių kraštotyros draugijų ir būrelių, kurių nariai buvo jaunuoliai ir jaunuolės, dar besimokantys gimnazijoje. Šie tautosakos rinkėjai, nors ir labiau išsimokslinę nei daugelis tuomečių kaimo žmonių, vis dar atstovavo tradicinei kaimo kultūrai, todėl galėjo užrašinėti įvairaus pobūdžio tautosaką iš savo artimųjų ir giminaičių²². Šią mintį patvirtina obsceniškojo folkloro pateikėjų ir užrašytojų pavardžių sutapimas, liudijantis giminystės ryšius²³.

21 Nors A. Mažiulis įvade nedetalizuoja, kas buvo tos merginos, tikėtina, kad tai pagalbininkės iš jo organizuoto kraštotyrininkų būrelio.

22 V. Krėvė yra atkreipęs dėmesį: „Tą darbą gali dar gerai atlikinėti studentai ir aukštesnių klasių mokiniai, vasarą ir žiemos metu praleidami gimtajam kaime atostogas“ (Krėvė-Mickevičius 1930: 15). Panašių rekomendacijų pateikia ir J. Balys *Tautosakos rinkėjo vadove*: „Geriausia pradėti rinkti tautosaką nuo artimiausios aplinkos, nuo giminių ir pažįstamų. Tada bus mažiau kliūčių ir varžymosi“ (Balys 1936b: 8). Kad tautosakos rinkėjui lengviausia rinkti tautosaką iš savo artimųjų, mini ir J. Dovydaitis: „Pas savo namiškius ir pažįstamus kaimynus rinkinėti yra lengviausia, nes čia kiti kitų nesivaržys. [...] Čia visi dainininkai bus drąsūs ir nebus jokio vargo jų prisiprašyti, kad jie ką nors papasakotų, padainuotų“ (Dovydaitis 1929: 7).

23 Pavyzdžiui: pateikėja (ptk.) Marijona Rukštelienė, užrašytoja (užr.) Elžbieta Rukštelytė (LTR 2028/1-13/); ptk. Ona Urbanskienė, užr. P. Urbanskas (LTR 1272/96/); ptk. Teofilė Ivonienė, užr. Ivanis (LTR 4085/3-54/).

Paminėtina dar ir tai, kad pačius negražiausius žodžius tautosakos užrašytojai neretai savaip sušvelnina, taiko grafinę eufemiją – užrašydami vulgarų žodį praleidžia kelias vidurines raides, vietoje jų deda daugtaškį. Nuo seno gyvuoja įsitikinimas, kad šitaip pateiktas keiksmažodis tarsi mažiau šokiruoja skaitytoją ir nesugadina užrašiusiojo reputacijos²⁴. Pavyzdžiui: „Ko stovi kaip b... prieš veselį“ (LTR 1800/105/), „Neparsisker kaip b... su marškinės“ (LTR 613/250-18/).

OBSCENIŠKOSIOS TAUTOSAKOS PATEIKĖJAI

Minėtina, kad tarpukariu užrašytojai ir pateikėjai nepadorias šnekas dažniausiai buvo linkę priskirti kaimo jaunuoliams²⁵:

Kai kurie čia papasakoti [dalykai] yra gana parnografiški, bet mūsų liaudy ne vien gražios malonios dainuškos turi vietą, bet ir parnografiški pasakojimai. Ypač parnografiškus mėgsta jaunieji pasakoti, sakysiu, pusberniai. Taigi, būdamas jaunas, sukiniuosi jaunuosiuose, tai prie progos ir teko išgirsti, kai kuriuos ir užrašiau (LTR 305/įvadas/).

Panašus požiūris buvo išsakytas ir spaudoje, audringai reaguojant į minėtojo V. Krėvės rinkinio pasirodymą: „Tokie tautosakos ‘perlai’ [...] dabar kaimo pusbernių tebekuriami“ (Lietuvos aidas 1935: 4). Apie tą patį leidinį rašydamas panašiai svarstė Vytautas Alantas: „Kas gyveno kaime ir artimiau bendravo su bernais ir pusberniais, žino, kad jų tarpe yra daug ‘amatorių’, mėgstančių pamiklinti liežuvį pornografiškais dainomis, posakiais, priežodžiais“ (Alantas 1935: 4). Tautosakos rinkėjai taip pat užsimena apie tokius nepadoriosios tautosakos „amatorius“: „[Pateikėjas] yra čia gimęs ir aukęs, tai vienas iš garsiausių Raitininkų ir apylinkės blevyzgų žinovų. [Jis] turi gerą atmintį, sveiką juokingą sąmojų, aštrų liežuvį, kuriuo moka kiekvieną suraitot, tik ne bile kokia tema, o ką nors aplot“ (LTR 1318/86/).

O štai J. Mardosa, rašydamas apie talkose pasitaikančius erotizmus, mini, jog, nors iniciatyva čia dažniausiai priklausydavusi vyrams, atsakas ateidavęs ir iš moterų (Mardosa 2005: 56). Panašiai buvę ir su nepadoriomis dainuškėmis: „Be erotinio pobūdžio pokalbių dirbant, ne mažesnę reikšmę turėjo ir talalinės dainos [...]. Nesvetimas toks folkloras buvo ir merginoms“ (ten pat: 57).

24 R. Kudirka rašo, kad panašaus pobūdžio grafinės eufemijos neretai taikomos ir šiais laikais. Pavyzdžiui, interneto forumuose ar komentaruose draudžiama obsceniška leksika, todėl, siekiant ją vis tiek vartoti, griebiamasi įvairiausių būdų. Vienas iš jų – vietoj raidės vartojamas neraidinis simbolis daugtaškis, žvaigždutė, taškas, brūkšnelis (Kudirka 2012: 13).

25 E. Vengrytė-Janavičienė pastebi, kad nepadorių dainų atlikėjų sąrašas gana margas: vaikai, berniukai, piemenys, paaugliai, pusberniai, kaimo bernai, suaugę kavalieriai, vyrai, vedusieji, seni žmonės, muzikantai, šokikai, mergaitės, merginos, moterys (Vengrytė-Janavičienė 2003: 137).

Pasirodo, moterys – neką retesnės obsceniškosios tautosakos pateikėjos. A. Mažiulis mini, kad „mergaitės pasirodo irgi susirenka kartais šnibždų tautosakai. Ne paslaptis, kad dusetiškių mergaitės ne tik dantytos, bet kartais bliuznijant ir vyrus praneša, tik žinoma ne visos, bet dalis“ (LTR 1244/20/). Tiesa, svarbu ir tai, kad iš šiam tyrimui surinktų 198 vnt. paremių didžiosios dalies (135 vnt.) pateikėjai nėra nurodyti. Pateikėjas vyras minimas 35 variantuose (arba 18 proc. visų turimų variantų), o pateikėjos moterys nurodomos 28 variantuose (arba 15 proc. visų pavyzdžių). Turimais duomenimis, vyrų ir moterų, pateikusių tokios rūšies paremių, skaičius apylygis, o tai rodo, kad moterys apie nepadorius dalykus ne tik drįsdavo kalbėti, bet nesibodėjo ir tautosakos rinkėjui papasakoti. Pridurtina, kad ir *Tautosakos rinkėjo vadove* buvo nurodoma, kad reikia išsiaiškinti „ar vartoja juos [lojimus, balabaikas, blevyzgas – M. V.] tarpusavy susirinkusios merginos“ (Balys 1936b: 13).

Kita vertus, tiek vyrų, tiek moterų prie patarlių ir priežodžių pateikiamuose komentaruose matyti siekis pabrėžti, kad nepadorios šnekos – išskirtinai vyriškas reikalas. Pavyzdžiui: „By...s – ne mėsa, švogeriš – ne giminė. Plačiai pasklidęs priežodis, tačiau vartojamas vyriškoj kompanijoj, kai pašnekesy nedalyvauja moterys“ (LTR 2746/20/), arba: „Stovi kaip bibys unt veselijos (Pa. [...]) Aišku, jis vartojamas tik vyrų ir tai tik storžieviškesniųjų“ (LTR 1085/551/). Marijona Rukštelienė tikina: „Šitakius pasakymus girdėjau gyvindama nuo žmonių. Šitai pat utura daugiausia vyrai“ (LTR 2028/7/).

Kituose komentaruose nėra tiksliai nurodoma, kas vartojo nepadorųjį priežodį, bet leidžiama suprasti, kad tik dalis žmonių ir tik tam tikromis aplinkybėmis drįsdavę taip kalbėti: „Ko stovi kaip b... prieš veselią. Pastaba: Šį posakį vartoja susipykę, bardamiesi, tik, žinoma, ne visi“ (LTR 1800/105/), arba: „Dirbkim Dievo paprašę, kules pasikasę. Pastaba: Posakis vartojamas jaunimo ir storžieviško būdo senių“ (LTR 1200A/84/).

Taip pat svarbu pridurti, jog dalį nepadorių paremių jaunuoliai parsinešė iš kariuomenės. Apie tai, kad kareivis buvęs pasakotoju ir naujų tautosakinių motyvų skleidėju, yra rašiusi Jūratė Šlekonytė, tačiau ji daugiausia gilinosi į pasakojamąją tautosaką (Šlekonytė 2020). Akivaizdu, kad įvairaus pobūdžio tautosakos sklaidoje kareiviai paliko savitą žymę. Nors tokiuose variantuose vyrauja kariška tematika, jie sėkmingai pritapo liaudies paremių repertuare, buvo vartojami ir vyrų, ir moterų. Pavyzdžiui, viename komentare išsamiai paaiškintas priežodžio atsiradimas ir nurodomi konkretūs asmenys: „Iš jo telefonistas (jojikas, grandinis, viršila...) kaip iš mano bybio kulkosvaidis. Pastaba: Šis priežodis yra grynai kariškas (jį parnešė iš Kauno Laučienės sūnus Juozas), bet paskutiniu laiku žagariečiuose vartojamas ir visur kitur, vietoj ‘telefonistas’ pridėdant [vis kitą žodį – M. V.]“ (LTR 2028/17/). Tikėtina, jog pastaba užfiksuota atsižvelgus į *Tautosakos rinkimo programos* (1930) skyriuje „Kaip

užrašinėti patarles?“ esantį nurodymą, jog reikia ne tik užrašyti pačią patarlę, bet ir nurodyti, koks buvo akstinas konkrečiam priešodžiui susiformuoti (TRP: 162).

Pasitaiko ir kitų su kareiviškomis realijomis ir aktualijomis susijusių obsceniško pobūdžio paremijų. Neretai pašiepiamas grandinis: „Grandinis ne viršininkas, bybis ne kulkosvaidis“ (LTR 2215/321/), arba: „Bybys ne mėsa, grandinys ne viršininkas“ (LTR 1418/1068/). Obsceniškose paremijose falas neretai gretinamas su šaunamuoju ginklu: „Skirk birkų nuo pulemioto [rus. *пулемѐт* – kulkosvaidis]“; „Iš jo meistras – kaip iš bybio kulkosvaidis“ (LTR 556/114/). *Lietuvių kalbos žargono ir nenorminės leksikos žodyne* randame, kad ir šiais laikais aptinkamas panašaus pobūdžio palyginimas: „Iš tavęs virėjas, kaip iš bybio patranka“ (KudŽ: 77). Įdomu, kad paremijose vyro lytinis organas gretinamas su šautuvu siekiant pabrėžti priešpriešą, o talalinėse šaunamuoju ginklu eufemistiškai įvardijamas falas: „Turiu gerą puštalietą [pistoletą – M. V.], Šausiu bobai tarpu rietų“ (LMD I 350/4/), arba: „Turi senis gerą smičių, O bobelė – kelmą bičių; Turi senis puštalietą, O bobelė – gilią vietą“ (LTR 61/130/).

Minėtina, kad ir moterų lytiniais organams įvardyti būna pritaikomi karinės tematikos eufemizmai. Pavyzdžiui: „Suknikės jokios – visos sterblės matyties, o kaip atsisėda – visa amunicija“ (Smetona 2015: 124). Talalinėse kartais nepadorus valso pridainavimas įvardijamas kareivišku valsu: „Nuo ryto kovo [kava – M. V.], Popiet zacirka – Nusmuko kelnios, Išlindo birka. [Užrašytojo pastaba:] Valcas kareiviškas“ (LTR 61/86/). Atrandama ir daugiau su kareivių aktualijomis susijusių talalinių posmų: „Buvo graži pagada Grajijo saldotai, Buvo graži mergina, Davė visai rotai“ (LTR 61/101/).

APIBENDRINAMOSIOS PASTABOS

Necenzūrinė leksika ir tekstų obsceniškumas tautosakininkams ilgai trukdė išsamiau analizuoti nešvankius tekstus. Vis dėlto nuostata, jog įvairaus pobūdžio tautosaka, kad ir kokio padarumo lygio, verta būti užfiksuota, susiformavo dar XX a. 3-iajame dešimtmetyje. Ilgainiui ši kontroversiškai vertinama sritis vis dažniau atsidurdavo mokslininkų akiratyje: paskelbta straipsnių apie nešvankias dainuškas, vis dažniau šaltinių publikacijose bei tyrimuose nesibodima cituoti atvirai obsceniškų pavyzdžių.

Bene pirmoji ideologinė konfrontacija dėl išspausdintos tautosakos kilo dar XIX a. viduryje, S. Daukantui paskelbus įvairaus pobūdžio patarlių ir dėl to užsitraukus dvasininkijos rūstybę. Problema išspręsta visame knygos tiraže fiziškai pašalinant tam tikrus žodžius. Svarbu, jog XX a. pradžioje tas pats patarlių rinkinys buvo perspausdintas, o palikti visi žodžiai nesukėlė jokios visuomenės reakcijos.

Itin didelį pasipiktinimą sukėlęs V. Krėvės–Mickevičiaus rinkinys *Patarlės ir priešodžiai* iš tiesų turėjo daug trūkumų. Tuometėje visuomenėje buvo sekama Katalikų bažnyčios diegiamomis vertybėmis ir valstybiniu lygmeniu propaguojama

dorovingumo doktrina, todėl imta stipriai piktintis atvirai publikuojamomis nešvankybėmis. Mokslininkai kritikavo rinkinį dėl autentiškumo trūkumo ir galimų falsifikacijų. Vis dėlto jis iki pat mūsų dienų liko aktualus ne vien moksliniam diskursui, bet ir plačiajai visuomenei, ypač jaunimui. Interneto erdvėje sunkiai rastume labiau paplitusį tautosakos šaltinį nei V. Krėvės-Mickevičiaus sudaryto pirmojo tomo pačių obsceniškiausių patarlių nuorašas: juo noriai dalijamasi, jis cituojamas, o komentarų sekcijose pildomas savais obsceniškais variantais.

Moksliniu požiūriu itin svarbūs XX a. 3-iajame dešimtmetyje pradėti leisti vadovai, skirti tautosakos rinkėjams ir nurodantys medžiagos rinkimo taisykles. Akcentuojama, kad tautosakos tyrėjams itin svarbi įvairaus pobūdžio liaudies kūryba, o rinkėjams medžiagos padomumo lygis neturėtų rūpėti. Tautosakos rinkimo vadovuose būdavo pabrėžiama, jog, renkant patarles, komentaruose reikia pateikti ir platesnį paremių vartojimo kontekstą, nurodyti galimas reikšmes, jei įmanoma – užfiksuoti patarlės atsiradimo ir paplitimo aplinkybes. Darbe aptarti pavyzdžiai rodo, jog nors paremijos forma ir yra gana pastovi, užrašytojų pastabose minima informacija parodo, jog vartojimo situacijos itin varijuoja, o pats priežodis įgyja vis kitų reikšmių. Akivaizdu, kad tautosakos rinkimo vadovuose skelbtų patarimų ir nurodymų buvo laikomasi, o toji medžiaga šiais laikais yra bene vienintelis patikimas šaltinis siekiant aiškintis paremių atsiradimo ir vartosenos aplinkybes.

Vėlesniuose vadovuose buvo itin smerkiamas tautosakos falsifikavimas, o neautentišką tautosaką pateikiantiesiems grasinta bausmėmis. Svarbu, kad tautosakos rinkėjai buvo suinteresuoti pateikti medžiagą taip, kaip pageidavo Tautosakos archyvo komisija, nes už kiekvieną rinkinį, įvertintą kaip tinkamą, būdavo skiriamas piniginis atlygis. Kita vertus, tautosakos rinkėjų laiškuose atsispindi pagrįstas nerimas užsitraukti valdžios institucijų nemalonę dėl nepadoraus pobūdžio medžiagos siuntimo mokslo įstaigai.

Tiek paremių pateikėjų, tiek rinkėjų komentaruose ir pastabose ryšku, kad nepadorias šnekas linkstama priskirti vyrams. Vis dėlto pastebėtina, kad vyrų ir moterų, pateikusių obsceniškų paremių, skaičius apylygis (tiesa, dauguma variantų anonimiški). Dalis nešvankių paremių parsinešta iš kariuomenės. Nors tokiose paremijose minimos karinės aktualijos ir terminai (kariniai laipsniai, šaunamieji ginklai), jos paplito liaudies repertuare ir buvo vartojamos tiek vyrų, tiek moterų.

Galima numanyti, kad pagrindinė šių kūrinių funkcija visų pirma buvo atkreipti į save aplinkinių dėmesį, sukelti groteskišką juoką, kartais pikta išžeisti ar pašiepti oponentą. Didaktinės paskirties nepadorios paremijos arba neturi visai, arba ji užima tik antraplanį vaidmenį.

Keičiantis ideologinėms sąlygoms, kinta ir cenzūravimo pobūdis, brėžiamos vis kitos moralumo ir amoralumo ribos. Tam tikri paremių tekstai, nederamais laikyti XIX a. viduryje, nebeužkliuvo cenzūrai pakartotinai spausdinami XX a. pradžioje. O štai XX a. pirmoje pusėje cenzūruojami jau kiti žodžiai (pavyzdžiui, *šūdas*),

XIX a. visai nelaikyti netinkamais. Vieno aiškaus sutarimo, kaip elgtis su obsceniška tautosaka, nėra iki šiol, nors laikui bėgant tautosakos tyrėjų požiūris krypta mokslinio objektyvumo link. Šią požiūrio kaitą iliustruoja sisteminis sąvadas *Lietuvių patarlės ir priežodžiai*: jo paskutiniuose tomuose (priešingai nei pirmuose) skelbiami ir obsceniški variantai.

Tikėtina, kad šiais laikais išspausdintas V. Krėvės–Mickevičiaus paremių rinkinys visuomenėje ir spaudoje sukeltų neką mažesnę skandalą nei tarpukario Lietuvoje. Tik šįsyk dėmesio centre greičiausiai būtų ne obsceniškos paremijos, bet XX a. pradžioje niekam neužkliuvę tekstai, kuriuose groteskiškai šaipomasi iš tautinių mažumų (ypač žydų), žeminamos moterys, auklėjant vaikus propaguojamas smurtas.

ŠALTINIAI IR SANTRUMPOS

- Abeciela – Simonas Daukantas. *Abeciela lietuvių-kalnienų ir žiamajtių kalbos*, Petropilie: isspaušta pas K. Kraju, 1842.
- BarR – Antanas Baranauskas. *Raštai 2*, Vilnius: Vaga, 1970.
- eLPP – *Lietuvių patarlės ir priežodžiai*: elektroninis sąvadas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019–2021 (<http://archyvas.llti.lt/eLpp/lt>).
- GrPL – *Kazio Grigo pokalbiai laiškais*, parengė Judita Grigienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.
- KLK I – *Knygos lietuvių kalba 1*, Vilnius: Mintis, 1969.
- KrvP – Vincas Krėvė–Mickevičius. *Patarlės ir priežodžiai 1–4, 1934–1938*, Kaunas.
- KudŽ – *Lietuvių kalbos žargono ir nenorminės leksikos žodynas*, parengė Robertas Kudirka, Kaunas: Technologija, 2012.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas 1–20*: elektroninė versija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1941–2002 (www.lkz.lt).
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos archyve.
- LTA d – Lietuvių tautosakos archyvo dokumentai, saugomi Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos archyve.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos archyvo rankraštynas.
- TRP – „Tautosakos rinkimo programa“, *Mūsų tautosaka* 1, 1930, p. 154–163.
- TŽ 1 – *Tauta ir žodis* 1, 1923.
- VLE – *Visuotinė lietuvių enciklopedija 1–26*: elektroninė versija, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001–2002 (www.vle.lt).

LITERATŪRA

- Alantas Vytautas 1935. „Ar tai mokslas?“, *Lietuvos aidas*, saus. 9, p. 4.
- Baldauskas Juozas 1935. „Tautosaka ir erotika“, *Kultūra* 1, p. 62–67.
- Balys Jonas 1936a. „Džukų tautosakos falsifikacijos“, *Vairas* 9, p. 23–42.
- Balys Jonas 1936b. *Tautosakos rinkėjo vadovas*, Kaunas: Viltis.
- Balys Jonas 1937. *Lietuvių sąmojus: liaudies anekdotai*, Kaunas: Sakalas.
- Balys Jonas 1940. *Tautosakos rinkėjo vadovas*, Kaunas: Spindulys.
- Balys Jonas 1948. „Tautosaka Nepriklausomoj Lietuvoj“, in: *Lietuvių tautosakos skaitymai 2*, Tübingen: Patria, p. 257–267.

- Baltinis Andrius 1952. „Idealizmas – lietuviybės išlaikymo pagrindas“, *Aidai* 9 (43), p. 385–389.
- Būtėnas Petras 1925. *Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo programa*, Šiauliai: Vilties draugijos leidinys.
- Daugirdaitė Vilma 2007. „Ar jau įmintos visos Vinco Krėvės folklorinės veiklos mįslės?“, *Tautosakos darbai* 34, p. 295–309.
- Daugirdaitė Vilma 2015. „Folkloristika nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940): istorijos metmenys“, *Tautosakos darbai* 50, p. 25–42.
- Dovydaitis Jurgis 1929. *Tautosakos rinkėjo darbas*, Kaunas: „Raidės“ kooperatyvo spaustuvė.
- Grigas Kazys 1958. *Simonas Daukantas – lietuvių tautosakos rinkėjas ir leidėjas*: disertacija, Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas, [disertacijos mašinraštis saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute].
- Grigas Kazys 2000. „Nuo pirmųjų įrašų iki sisteminio leidinio“, in: *Patarlės ir priežodžiai* 1, tomą parengė Kazys Grigas, Lilija Kudirkienė, Rasa Kašėtienė, Gediminas Radvilas, Dalia Zaikauskienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 25–42.
- Grigas Kazys 2001. „Kai kurios patarlių prasmų mįslės“, *Tautosakos darbai* 15 (22), p. 103–120.
- Ivanauskaitė-Šeibutienė Vita 2006. „Juozo Baldžiaus kultūrinio palikimo gelmės ir sekumos“, *Tautosakos darbai* 32, p. 307–308.
- Jasiūnaitė Birutė 2007. „Žemaičių formuliniai keiksmai“, *Tautosakos darbai* 34, p. 257–262.
- Korsakas Kostas 1935. „Patarlių ir priežodžių II tomas“, *Kultūra* 9, p. 544.
- Krėvė-Mickevičius Vincas 1930. „Tautosakos rinkimo darbas ir jo sunkumai“, *Mūsų tautosaka* 1, p. 14–16.
- Kriauba Albinas 1943. „Kaip bardavosi ir pykdavosi mūsų seneliai“, *Gimtasai kraštas* 31, p. 236–246.
- Kudirka Robertas 2012. „Įvadinis straipsnis“, in: *Lietuvių kalbos žargono ir nenorminės leksikos žodynas*, parengė Robertas Kudirka, Kaunas: Technologija, p. 3–17.
- Kudirkienė Lilija 2016. „Įvadas“, in: *Vilką minim, vilkas čia. Lietuvių situaciniai posakiai*, sudarė Rasa Kašėtienė, Lilija Kudirkienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 11–25.
- Lietuvos aidas – „Tarp mokslo ir populiarizacijos“, *Lietuvos aidas*, saus. 16, 1935, p. 4.
- Mardosa Jonas 2005. „Erotizmai lietuvių valstiečių talkose“, in: *Lyčių samprata tradicinėje kultūroje*: konferencijos medžiaga, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, p. 44–62.
- Petreikis Tomas 2013. „Spaudos gyvenimo stebėseną ir kontrolę Antano Smetonos autoritarinio režimo metais“, *Knygotyra* 61, p. 325–339.
- Pocevičius Darius 2010. „V. Krėvės bėdos po 75 metų (V. Krėvė Mickevičius. Patarlės ir priežodžiai, 1934)“, *Šiaurės Atėnai*, saus. 12.
- Sauka Leonardas 2016. *Lietuvių tautosakos mokslas XX amžiuje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Smetona Marius 2015. *Lietuvių kalbos eufemizmai: raiška ir motyvacija*: daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Stundžienė Bronė 2020. „Lietuvių talalinė: šiaip ir anapus leidžiamo juoko ribų“, *Tautosakos darbai* 59, p. 177–208.
- Šlekonytė Jūratė 2020. „‘Ta pasaka paeina iš Azijos par vainas...’ Kareivis pasakotojas Lietuvos kaimo bendruomenėje XIX a. antrojoje–XX a. pirmojoje pusėje“, *Tautosakos darbai* 60, p. 15–40.
- Valančius Motiejus 1901. „Iš vyskupo M. Valančiaus kronikos“, *Žinyčia* 3, p. 94–96.
- Vengrytė-Janavičienė Edmunda 2003. „Tenesidyvija, kas su šia medžiaga turės reikalo...“, *Tautosakos darbai* 18 (25), p. 134–139.
- Zaikauskienė Dalia 2021. „Patarlės reikšmės interpretacija: teorija ir praktika“, *Tautosakos darbai* 62, p. 11–28.